

جایگاه و نقش زن در آرامش خانواده

پاناپا سمانچوه^۱

چکیده

خانواده اولین نهادی است که فرد در آن رشد می‌کند. خانواده تنها نهاد فطری و طبیعی است و شرط پویایی و استواری آن وجود روابط صحیح و پایدار میان همسران است. زن در خانواده نقش برجسته‌ای دارد و در سلامت فرد و اجتماع نیز تأثیرگذار است. به دلیل جایگاه زن، خانواده نیز یکی از مهمترین محیط‌های مؤثر بر سلامت جسمی و روانی افراد است. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش زن در آرامش بخشی خانواده است. برای تحقق این امر ضروری است مؤلفه‌های خانواده از منظر دینی تبیین شود. همچنین باید نقش‌های مادری، خواهری، دختری و همسری زن روشن شود. روش تحقیق از نوع توصیفی است و با تتبع در منابع روایی و قرآنی صورت گرفته است. پس از انجام پژوهش حاضر مشخص شد که نقش زن در آرامش خانواده شامل عشق‌ورزی به همسر، پاکیزگی و آراستگی، خانه‌داری، سازگاری و تفاهم است.

واژگان کلیدی: خانواده، زن، آرامش، نقش همسران، عاطفه‌ورزی.

۱. مقدمه

ایجاد سکون و آرامش همسران در کنار یکدیگر یکی از اهداف مهم ازدواج است. وجود صفا، یک‌رنگی و صمیمیت در خانواده علامت ازدواج موفق در رسیدن به اهداف خود است و نشان می‌دهد که زن و مرد هر دو به مسئولیت خود در برابر یکدیگر عمل کرده‌اند. باتوجه به وجود عواطف قوی‌تر در زنان نقش آنها در تأمین بهداشت روانی خانواده برجسته‌تر است. زن می‌تواند روحیه خسته و ناامید همسرش را در برابر مشکلات تغییر دهد و سنگ صبور ناراحتی‌های او باشد. زن مسلمان می‌تواند در خانواده در چهار موقعیت نقش داشته باشد و تأثیرگذار باشد: نقش‌های دختری، خواهری، همسری و مادری. بنابراین، ضروری‌ترین امر برای زنان و برای آرامش بخشی

۱. دانش‌پژوه کارشناسی مطالعات زنان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، از تایلند.

به اعضای خانواده آشنایی با اهمیت نقش و جایگاه خود در ساختن محیطی آرام و دلپذیر است. مرد در طوفان‌های زندگی به آرامش دل و نیرویی که او را راحتی جان ببخشد نیازمند است که هر دوی نیازها به‌وسیله زن تأمین می‌شود. اهمیت توجه به نقش زن در خانواده این است که به سلامت روان اعضای خانواده و در نهایت به سلامت اجتماع کمک می‌کند. زن می‌تواند با تربیت نسل متعهد، دین‌دار و موفق به اهداف و کارکردهای ترسیم شده برای یک اجتماع کارآمد کمک کند. بنابراین، ضرورت توجه به جایگاه زن برای تحقق اهداف کلان خانواده و اجتماع ضروری است. برای رسیدن به این امر لازم است نقش زن در خانواده تبیین شود. از راه‌های رسیدن به این هدف توجه به وظایف زن به‌ویژه نقش آرامش‌دهی او است.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. خانواده

خانواده در طول زمان تعاریف مختلفی داشته است. برخی خانواده را گروهی از افراد می‌دانند که از راه خون، زناشویی و یا فرزندپروری با یکدیگر ارتباط می‌یابند و طی یک دوره زمانی نامشخص با هم زندگی می‌کنند. (کوئن، ۱۳۷۸، ص ۱۲۷) آنتونی گیدنز خانواده را گروهی از افراد می‌داند که به‌صورت مستقیم با ارتباطات خویشاوندی پیوند یافته‌اند و اعضای بزرگسال آن مسئولیت مراقبت از کودکان را برعهده دارند. پیوندهای خویشاوندی ارتباطات میان افراد است که یا با ازدواج برقرار شده‌اند یا با تبار است که خویشاوندان خونی را با یکدیگر مرتبط می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۳، ص ۴۲۴). از نظر برخی انسان‌شناسان خانواده واحدی است که افراد در آن با هم ارتباط عاطفی دارند، سرپناهی است که نگاه‌دار آدمی است و هنگامی که افراد پراکنده‌اند آنها را زیر بال‌ویر شبکه همبستگی و همیاری خود می‌گیرد (مورن، ۱۳۸۲، ص ۲۲۰). خانواده طبیعی‌ترین واحد تولیدمثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را فراهم می‌آورد.

۳. مؤلفه‌های خانواده موفق از نظر قرآن

خانواده اساس اجتماع است و در فرهنگ اسلامی قداست و منزلت بسیاری دارد. این واحد حاصل پیوند طبیعی ازدواج میان دو ناهم‌جنس است. در اسلام ازدواج پیوندی الهی و بهترین نهاد سازنده اجتماع است. قرآن کریم زن و مرد را از نظر هویت انسانی برابر می‌داند و آنها را دو

قطب مکمل یکدیگر معرفی می‌کند. در نگاه قرآن جنس در جه اول و جنس طفیلی وجود ندارد. وقتی قرآن از مقام انسان و حقیقت او سخن می‌گوید او را صاحب کرامت معرفی می‌کند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «از نشانه‌های او اینکه از خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنها آرام گیرید و میانتان دوستی و مهربانی نهاد» (روم: ۲۱). در روایت آمده است: «در اسلام هیچ بنیانی در نزد خداوند دوست‌داشتنی‌تر از ازدواج نیست» (صدوق، ۱۳۸۰، ص ۳۸۳). در نگاه قرآن و فرهنگ اسلام خانواده نه تنها محل تولد نسل است بلکه جایگاه رشد و پرورش شخصیت سالم انسان هاست.

۳-۱. جایگاه آرامش

خانواده‌ای موفق است که محل آرامش برای افراد خانه باشد. اسلام خانواده را مظهر انس، الفت و آرامش مرد و زن می‌داند که هر کدام با توجه به حدود وظایف خود نقش خاصی برای اعتلای خانواده دارند. از نظر اسلام خانواده یک رکن بزرگ است. محیط امنی است که در آن هم فرزندان و هم پدر و مادر می‌توانند روح و فکر و ذهن خود را در این محیط امن و قابل اعتماد سالم نگه دارند و رشد دهند. وقتی خانواده سست شد نسل‌هایی که پشت‌سرهم می‌آیند بی‌حفاظ هستند. انسان برای تربیت، هدایت، تعالی و کمال است و این جز در محیط امن خانواده محقق نمی‌شود (خامنه‌ای، ۱۳۹۰، ص ۱۶۲). خداوند در آیه ۲۱ سوره روم می‌فرماید:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ.

از نشانه‌های خداوند آن است که برای شما از جنس خودتان همسرانی خلق کرد تا توسط او به آرامش برسید.

بر این اساس یکی از علل خلقت زوجیت انسان این است که زن و مرد مایه انس و الفت و آرامش یکدیگر باشند. با اینکه در این آیه همسران مایه سکون یکدیگر دانسته شده‌اند، ولی در آیه ۱۸۹ سوره اعراف این ویژگی فقط به زنان نسبت داده شده است و یکی از علل غایی آفرینش آنها شمرده می‌شود: «هو الذی خلقکم من نفس واحدة و جعل منها زوجها لیسکن إليها؛ اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید و جفت وی را از آن پدید آورد تا بدان آرام گیرد». براساس این آیه زنان تسکین‌دهنده تلاطم درونی و روانی مردان هستند. در روایات نیز به این امر اشاره شده است. در رساله حقوق امام زین العابدین (علیه السلام) آمده است:

و اما حق همسر این است که شوهر بداند خداوند زن را مایه آرامش و الفت قرار داد و بداند که همسرش نعمتی است از جانب خداوند. بنابراین، او را گرمی دارد و با او به نرمی برخورد کند. پس اگرچه حق شوهر واجب‌تر است مرد موظف است که با زن مهربانی و شفقت کند. بنابراین از نگاه قرآنی یکی از اهداف آفرینش همسران وصول به سکونت و آرامش است.

۲-۳. مودت و رحمت

بخش دوم آیه ۲۱ سوره روم می‌فرماید: «وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةَ وَرَحْمَةً»؛ یعنی قراردادن محبت و دوستی امری تکوینی از ناحیه خداوند میان زوجین است تا در سایه آن خانواده به اهداف و کارکردهای مطلوب خود برسد. منظور از مودت، دوست‌داشتن همراه با خیرخواهی است. کلمه مودت به معنای محبتی است که اثرش در مقام عمل ظاهر باشد. در نتیجه نسبت مودت به محبت نسبت خضوع است به خشوع؛ زیرا خضوع آن خشوعی را گویند که اثرش در مقام عمل مشخص شود. (طباطبایی، ۱۳۶۳، ۲۵۰/۱۶) رحمت نیز عنصر بسیار مؤثر و سازنده در اعتلای خانواده، مهربانی و رحمت بین اعضای خانواده است. رحمت نوعی تأثیر نفسانی است که از مشاهده محرومیت محرومی که کمالی ندارد و محتاج به رفع نقص است در دل پدید می‌آید و صاحب دل را وادار می‌کند به، اینکه در این مقام برآید و او را از محرومیت نجات دهد و نقصش را رفع کند. یکی از روشن‌ترین جلوه‌گاه‌ها و موارد خودنمایی مودت و رحمت، جامعه کوچک خانواده است؛ زیرا زن و شوهر در محبت و مودت ملازم یکدیگرند و هر دو و به‌ویژه زن، فرزندان کوچک‌تر را رحم می‌کنند؛ زیرا آنها را ضعیف و عاجز می‌بینند و وقتی می‌بینند که کودک صغیرشان نمی‌تواند نیازهای ضروری زندگی خود را تأمین کند محبت و مودت وادارشان می‌کند که در حفظ و حراست، تغذیه، لباس، منزل و تربیت او بکوشند و اگر این رحمت نبود نسل به کلی منقطع می‌شد و هرگز نوع بشر دوام نمی‌یافت (طباطبایی، ۱۳۶۳، ۲۵۰/۱۶).

۴. وظایف زنان و مردان مؤمن

خداوند در آیه ۷۱ سوره می‌فرماید:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

مردان و زنان با ایمان دوستان یکدیگرند که به کارهای پسندیده وامی‌دارند و از کارهای ناپسند باز می‌دارند و نماز را برپا می‌کنند و زکات می‌دهند و از خدا و پیامبرش فرمان می‌برند آنان هستند که خدا به‌زودی مشمول رحمتشان قرار خواهد داد که خدا توانا و حکیم است.

در این آیه خداوند به‌طور کلی ویژگی‌های زنان و مردان مؤمن را بیان می‌کند که می‌توانند در خانواده و اجتماع تأثیرگذار باشند. این ویژگی‌ها شامل دوستی و همراهی مؤمنان با یکدیگر، امر به معروف و نهی از منکر، اقامه نماز، پرداخت زکات و متابعت از ولی خداست.

۴-۱. لزوم توجه به اصل مشورت در خانواده

خداوند متعال در آیه ۲۶ سوره قصص می‌فرماید: «قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ؛ یکی از آن دوزن گفت ای پدر او را استخدام کن؛ زیرا بهترین کسی که استخدام می‌کنی آن کسی است که نیرومند و امین باشد».

براین اساس زمانی که یکی از دختران حضرت شعیب پیشنهاد اجیرگرفتن موسی عليه السلام را به پدر داد وی این مشورت را پذیرفت و آن را نظری مثبت دانست. به این ترتیب می‌توان اصل مشورت در خانواده را آموزه‌ای قرآنی از داستان حضرت شعیب دانست.

۴-۲. مقدم‌شمردن مصلحت خانواده بر مصالح فردی

التزام بر حدود الهی در آیات متعددی مطرح شده است. زن و مرد به رعایت حدود الهی در خانواده ملزم شده‌اند و به تقدم مصلحت خانواده بر مصالح خود فراخوانده شده‌اند. خداوند متعال در آیه ۲۲۹ سوره بقره می‌فرماید:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ حِفْظُهُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا

جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

طلاق دو بار است، پس از آن یا خوبی نگاه داشت یا به شایستگی آزاد کرد و برای شما روا نیست که از آنچه به آنان داده‌اید چیزی بازستانید مگر آنکه در به‌پاداشتن حدود خدا بیمناک باشند، پس اگر بیم دارید که آن دو حدود خدا را برپای نمی‌دارند در آنچه که (زن برای آزادکردن خود) فدیة دهد گناهی بر ایشان نیست....

۳-۴. گذشت و برقرارکردن صلح

خداوند در آیه ۱۲۸ سوره نسا می‌فرماید:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا.

و اگر زنی از شوهر خویش بیم ناسازگاری یا رویگردانی داشته باشد بر آن دو گناهی نیست که از راه صلح با یکدیگر به آشتی گرایند که سازش بهتر است، ولی بخل و بی‌گذشت‌بودن در نفوس حضور و غلبه دارد و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری پیشه کنید خدا به آنچه انجام می‌دهید آگاه است....

آیه کریمه به نافرمانی مرد در عدم انجام وظایف خویش اعم از عدم پرداخت نفقه و امور زناشویی اشاره دارد. براین اساس در صورت ترس از این امور قرآن به مداخله میان آنان امر می‌کند و دیگران را به ترمیم و مصالحه زوجین فرامی‌خواند. البته در آیه ۳۴ سوره نسا به مورد نشوز و نافرمانی زن نیز اشاره شده است که می‌توان در این مورد علاوه بر دستور آیه برای داوری و ایجاد صلح به حکم نیز رجوع کرد.

۴-۴. مراقبت معنوی از خود و افراد خانواده

در این زمینه خداوند در آیه ۶ سوره تحریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید خودتان و کسانتان را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌هاست، حفظ کنید».

از جمله توصیه‌های قرآنی در زمینه خانواده امر به حفظ و صیانت از مرزها و حدود الهی در حریم خانواده است. براساس این آموزه و با لحاظ ضمایر به‌کاررفته در آیه شریفه این وظیفه

ابتدای امر بر دوش مرد گذاشته شده است. «قوا انفسکم و اهلیکم». به نظر می‌رسد با توجه به قوامیت و ولایت مرد در خانواده مردان در صیانت دینی خانواده وظیفه مهمی دارند.

۴-۵. معاشرت به معروف

خداوند در آیه ۱۹ سوره نسا می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كُرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَغْضَىٰ مَا
آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى
أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید برای شما حلال نیست که زنان را به اکراه ارث برید و آنان را زیر فشار مگذارید تا بخشی از آنچه را به آنان داده‌اید برید مگر آنکه مرتکب زشت‌کاری آشکاری شوند و با آنها به‌شایستگی رفتار کنید و اگر از آنها خوششان نیامد پس چه‌بسا چیزی را خوش نمی‌دارید و خدا در آن مصلحت فراوان قرار می‌دهد.

اصل معاشرت نیکویکی دیگر از اصول حاکم بر خانواده است. این امر به‌ویژه در امر طلاق که امکان تضییع حق وجود دارد بیشتر دیده می‌شود. معاشرت حسن مجموعه رفتارهای مثبت کلامی و رفتاری را شامل می‌شود. (حرعاملی، ۱۳۶۶، ۱۶۹/۱۴) با پذیرش این اصول به‌عنوان اصول مقوم خانواده می‌توان نتیجه گرفت که قرآن کریم به تبیین وظایف و حقوق زوجین اهتمام خاصی دارد و پایه زندگی مشترک را بر اصل محبت و عاطفه‌ورزی گذاشته است. قرآن هرگونه یک‌جانبه‌نگری در روابط درون خانوادگی را عاملی در تزلزل آن می‌داند؛ زیرا استحکام خانواده در گرو مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری هر یک از زوجین در تقسیم وظایف است. هرچند در این زمینه براساس آیه قوامیت نقش مردمحوری است و مدیریت مرد به‌معنای اقتدار محور خانواده و برای تحکیم بنیان آن و نیز انتقال تجربه‌ها و ارزش‌ها به نسل‌های بعدی بسیار مهم است (نعمتی، ۱۳۸۴، ص ۲۱۷).

۴-۶. عدالت جنسیتی در نظام عمل و جزا

خداوند در قرآن می‌فرماید که در پاداش اعمال افراد هیچ‌گونه تبعیضی به‌دلیل جنسیت آنها روانمی‌دارد. این امر در آیه ۱۲۴ سوره نسا چنین بیان شده است:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا.

و کسانی که کارهای شایسته کنند چه مرد باشند یا زن درحالی که مؤمن باشند آنان داخل بهشت می‌شوند و به‌قدر گودی پشت هسته خرمایی مورد ستم قرار نمی‌گیرند.

آنچه در نگاه قرآنی موجب تمایز ارزشی انسان‌ها در پیشگاه الهی است، تقواست نه جنسیت. خداوند در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.

ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت‌ملت و قبیله‌قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید. درحقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست.

از منظر قرآن کریم پاداش اخروی و راه‌یافتن به مقام قرب الهی ارتباطی به جنسیت ندارد بلکه وابسته به ایمان و عمل صالح است. البته بیان تساوی زن و مرد در گوهر انسانی به‌معنای تساوی در تکالیف و حقوق نیست؛ زیرا تشریع تکالیف در نظام حقوقی اسلام بر مبنای تناسب تکوین و تشریع است؛ یعنی آنچه در نظام تکوین موجود است عبارت است از تفاوت جنسیت زن و مرد و تفاوت استعدادها و توانمندی‌ها و به‌دنبال آن تفاوت در تکالیف که به‌واسطه آن تفاوت در حقوق رخ می‌دهد. (نعمتی، ۱۳۸۴، ص ۲۱۰) با پذیرش این اصول به‌عنوان اصول مقوم خانواده می‌توان نتیجه گرفت که قرآن کریم به تبیین وظایف و حقوق زوجین توجه خاصی دارد و پایه زندگی مشترک را بر اصل محبت و عاطفه گذاشته است و هرگونه یک‌جانبه‌نگری در روابط درون خانوادگی را عاملی در تزلزل آن دانسته است؛ زیرا استحکام خانواده در گرو مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری هر یک از زوجین در تقسیم وظایف است.

۵. نقش زن در خانواده

۵-۱. زن در نقش همسری

یکی از نقش‌های زن در خانواده نقش همسری است که در فرهنگ اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد. در روایت‌های اسلامی حسن تبعل یا خوب شوهرداری کردن در حد جهاد در راه خدا ارزشمند

است و به مردان درباره همسرمداری بسیار سفارش شده است: «هر کس دوست دارد خداوند را پاک دیدار کند باید همسردار باشد» (حر عاملی، ۱۳۶۶، ۲۵/۱۴). قدردانی، محبت و تمکین سه اصل اخلاقی علمی مهم هستند که در الگوی همسری به‌ویژه از سوی زنان در تحکیم رابطه زوجیت مؤثر هستند. این سه اصل باید هم در سطح گفتار و هم در سطح کردار دیده شود تا تأثیر بیشتری داشته باشد. در کنار آگاهی از وظایف حقوقی عملکرد نیکوی اخلاقی بهترین نوع رفتار همسری است. این مسئله موجب می‌شود که امور خانواده و زوجیت بیشتر بر مبنای توافق و رضایت دو طرف پیش رود نه بر اساس مرزبندی‌های حقوقی. اصل حسن معاشرت و معاضدت اصل عامی است که به حکم قرآن همه این رفتار را پوشش می‌دهد (علاسوند، ۱۳۹۰، ص ۹۴).

۵-۲. زن در نقش مادری

یکی از مهمترین، سازنده‌ترین و ارزشمندترین نقش‌های زن نقش مادری است. در آموزه‌های دینی نقش مادری یک ارزش است که به‌دلیل ویژگی‌های زیستی و روانی برعهده زنان گذاشته شده است. نقش مادری تنها در وضع حمل و شیردادن خلاصه نمی‌شود بلکه یک سلسله مسئولیت‌های پرورشی و تربیتی برعهده مادر گذاشته شده است که ثمره آن در هدایت کل جامعه بشری خود را نمایان می‌کند. همان‌گونه که لقمه و غذا و شیر مادر در تربیت فرزند تأثیر مستقیم دارد اندیشه و تربیت و رفتار مادر نیز در روح فرزند تأثیرات غیرقابل انکاری دارد که مسئولیت زنان را در این بعد بسیار والا و بزرگ می‌کند. به این دلیل برای زحمات مادر پاداش‌های عظیمی مانند ثواب جهاد و شهادت قرار داده شده است. (مظاهری، ۱۳۹۱، ص ۱۹) مادر است که فرهنگ، معرفت، تمدن و ویژگی‌های اخلاقی یک قوم و جامعه را با جسم، روح و اخلاق و رفتار خود دانسته و ندانسته به فرزند منتقل می‌کند. یکی از مهمترین وظایف زن در خانه و خانواده مسئله تربیت فرزند است. زنانی که به‌خاطر فعالیت‌های خارج از خانواده از آوردن فرزند خودداری می‌کنند برخلاف طبیعت زنانه خود اقدام می‌کنند و خداوند به این امر راضی نیست. بهترین روش تربیت فرزند این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش یابد. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند. چنین افرادی هم به‌ضرر فرزندشان، هم به‌ضرر خودشان و هم به‌ضرر جامعه اقدام کرده‌اند و اسلام این را اجازه نمی‌دهد (خامنه‌ای، ۱۳۹۰، ص ۲۳۹).

۳-۵. زن در نقش دختری

بررسی متون روایی بیان‌گر ارزشمندی دختران از دیدگاه اسلام است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «از میمنت و خوش‌قدمی یک زن این است که اولین فرزندش دختر باشد» (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۱۱۵). در ساختار تربیتی اسلام هویت‌بخشی به شخصیت دختر با پسر متفاوت است. دختران در زمینه علاقه به مذهب، اخلاق و رعایت دستورات الهی موفق‌تر هستند. تربیت مذهبی در دختران نافذتر است. بنابراین، دختران از نظر امور عاطفی و تربیتی باید بیشتر مورد توجه باشند؛ زیرا عامل انتقال معنویات، خلیقات و روحیات به سبب آنهاست. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

پدر و مادری که دختری داشته باشند، پس به او آداب بیاموزند و تربیت و ادب او را نیکو کنند و نیز به او دانش بیاموزند و علم و دانش او را نیکو کنند و از نعمت‌هایی که خدا بر آنها فروباریده به‌وفور در اختیار او قرار دهند آن دختر مانع از آتش و عذاب الهی برای آنها می‌شود. (الهندی، ۱۴۱۳، ۴۱۷/۱۶)

درکنار همه ویژگی‌های یک زن در جایگاه دختری باید وظایفی که هر فردی از زن و مرد نسبت به پدر و مادر خود دارد نیز مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا این امر در اسلام بسیار تأکید شده است و رعایت شأن و منزلت و حقوق والدین و ادای حق آنها بسیار سفارش شده است.

۴-۵. زن در نقش خواهری

نقش خواهری دومین نقشی است که یک زن می‌تواند در چارچوب خانواده رجا کند. نقش خواهری مانند دیگر نقش‌های خلقتی زن جایگاه مشخص و تعریف‌شده‌ای دارد و به هیچ‌وجه قابل جایگزینی نیست. خواهربودن نقشی تعادل‌بخش، سرشار از معرفت، بخشش، رحمت، سربلندی و شایستگی است. نقشی روح‌بخش و لطیف با ظرافت‌ها و لطافت‌های خاص خود که چون از جنس گرایش‌های سیرتی و معنوی است و از فطرت پاک انسانی سرچشمه می‌گیرد زیباشناسانه و زیباپسندانه است. یکی از بانوان نمونه قرآنی که در نقش خواهری بسیار تأثیرگذار بود خواهر حضرت موسی علیه السلام است. وی یکی از افراد تأثیرگذار در زندگی حضرت موسی علیه السلام بود و نقش خود را با درایت در هدایت زندگی حضرت موسی علیه السلام به سمتی که خواست خداوند بود، اجرا کرد. نمونه والای دیگری از خواهری کردن در زندگی و شخصیت حضرت زینب علیها السلام تجلی یافت. حضرت زینب علیها السلام از ارکان مهم کاروان امام حسین علیه السلام در کربلا بود و در سرپرستی و اداره کاروانیان سهم مهمی داشت. او در تمام حرکت‌ها و صحنه‌های غم‌انگیز و باشکوهی که

در این مسیر بروز کرد، حضور داشت و در تمام سختی‌ها، رنج‌ها و مصیبت‌ها خود را با برادرش امام حسین علیه السلام سهیم و شریک می‌دانست و برای او یآوری همراه، همدل و غمخوار بود. (نیکوبرش، ۱۳۸۱، ص ۹۲)

۶. نقش آرامش‌بخشی زن در خانواده

۶-۱. ایجاد روابط زناشویی مطلوب

تحقیقات انجام‌شده نشان می‌دهد که زنان به‌عنوان مادران، همسران و دوستان صمیمی مشوق و عامل شادابی هستند. همسر می‌تواند بزرگ‌ترین منبع رضایت باشد و رضایت زناشویی با نبود افسردگی رابطه نزدیکی دارد. (آراگایل، ۱۳۸۲، ص ۱۲۸) براساس روایات منشأ گرایش مرد به زن رسیدن به انس و آرامش و مودت و رحمتی است که خداوند میان آنها قرار داده است. در روایتی آمده است:

خداوند آدم را آفرید و حوا را برایش خلق کرد. پس آدم عرضه داشت پروردگارا چیست این آفریده زیبا که هم‌نشینی و دیدن او مرا انس بخشیده است. خداوند فرمود ای آدم این کنیزم حواست. آیا دوست داری با تو باشد تا تو را مأنوس گرداند و با تو سخن بگوید؟ عرض کرد آری، پس خداوند فرمود اکنون او را از من خواستگاری کن؛ زیرا او کنیز من است و به‌عنوان همسری که شهوت را فرونشاند نیز سودمند است. (حرعاملی، ۱۳۶۶، ۲/۱۴)

قرآن کریم در توصیف رابطه نزدیک زن و شوهر از کنایه زیبایی استفاده کرده است که می‌توان نکات ظریفی را از آن استنباط کرد. در آیه ۱۸۷ سوره بقره آمده است: «أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ»؛ در شب‌های روزه هم‌خوابگی با زنان بر شما حلال شده است. آنان برای شما لباسی هستند و شما برای آنها لباسی هستید».

لباس یعنی، آرامش. شب نیز به لباس تشبیه شده است همان‌گونه که شب آرامش‌بخش است روابط زن و مرد نیز آرامش‌بخش است.

۶-۲. خوش‌رفتاری و خوش‌گفتاری

بخش زیادی از ویژگی آرامش‌بخشی زن نتیجه اخلاق و زیبایی‌های رفتاری اوست که در ایجاد رابطه عاطفی میان زن و شوهر اهمیت زیادی دارد و درحقیقت نوعی فراست و کاردانی در حسن‌سلوک با همسر و از تعیین‌کننده‌ترین عوامل موفقیت در آیین همسرمداری است. در این

مورد روایات زیادی آمده است و در هر روایت به تعدادی از الگوهای رفتاری زنان مانند تدبیر امور منزل و مسئولیت آرامش بخشی خانواده با خوش‌رویی و اخلاق شایسته اشاره شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید: «هیچ فایده‌ای به کسی نمی‌رسد بهتر از اینکه برای او بانویی باشد که نگاه و مصاحبت با او موجب سرور و شادمانی شوهرش باشد و از او اطاعت کند و حافظ حریم خویش و خانواده و اموال شوهرش باشد».

امام محمد باقر علیه السلام فرمود: «برای مرد هیچ چیز بهتر از زن صالح نیست که هرگاه شوهرش او را ببیند مسرور شود». (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۱۷/۱۰۳) امام صادق علیه السلام فرمود:

مردی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گفت همسری دارم که هرگاه وارد منزل می‌شوم به استقبال من می‌آید و می‌گوید چه چیز تو را غمگین کرده است؟ اگر نگران معاش خود هستی که خداوند متکلف رزق و روزی بندگان خود است و اگر نگران امور معنوی خود هستی خداوند توجه و نگرانی تو را بیشتر کند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود همانا خداوند کارگزارانی دارد که این زن از جمله کارگزاران خداست و برای چنین زنی نیمی از اجر شهید است. (حرعاملی، ۱۳۶۶، ۲۳/۲۰)

جلوه‌های رفتاری و گفتاری حضرت فاطمه علیها السلام در خانواده به گونه‌ای بود که همواره مایه آرامش همسر و فرزندان می‌شد. امام علی علیه السلام فرمود: «هرگاه به فاطمه علیها السلام نگاه می‌کردم تمام غم و اندوهم برطرف می‌شد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۹۵/۴۳).

۳-۶. عشق‌ورزی به همسر

یکی از عواملی که سبب همیشگی شدن روحیه نشاط و محبت در زندگی مشترک می‌شود و اعضای خانواده با آن حس نزدیکی بیشتری نسبت به یکدیگر پیدا می‌کنند روابط کلامی مناسب میان اعضای خانواده است. محیط خانواده بهترین محل رشد کلامی و ابزار احساسات است. در تعالیم اسلامی توصیه‌هایی درمورد نحوه گفتار و مضمون آن شده است. در مرتبه نخست اینکه گفت‌وگوی اعضای خانواده باید محترمانه و به رسم ادب باشد. آهنگ صدا باید نرم و ملایم باشد. قرآن کریم در آیه ۱۹ سوره لقمان با تشبیهی از مردم می‌خواهد تا ملایم سخن بگویند: «وَأَغْضَضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَكْثَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ؛ صدایت را آهسته‌ساز که بدترین آوازا بانگ خران است». از دیگر نشانه‌های احترام این است که زن و شوهر یکدیگر را با بهترین نام

خطاب کنند؛ زیرا صدازدن همسر امری روزمره در زندگی خانوادگی است و اگر این خطاب با محبت و احترام همراه باشد صمیمیت و عاطفه را به دنبال دارد؛ زیرا خطاب نیکو واکنش مخاطب را به همراه دارد. از دیگر مصادیق عشق و ورزی در روابط همسران اظهار محبت است؛ زیرا دوست داشتن قلبی کافی نیست بلکه اظهار علاقه در مقابل یکدیگر یک نیاز متقابل است که باید به بهترین صورت پاسخ داده شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد اظهار محبت مرد نسبت به زن می فرماید: «این کلام شوهر که می گوید دوستت دارم هیچ گاه از یاد زن نمی رود» (حرعاملی، ۱۳۶۶، ۱۴/۱۰). زن نیز به طور متقابل باید به شوهرش ابراز محبت کند و با کلمات محبت آمیز با همسرش سخن بگوید. امام رضا علیه السلام فرمود: «بدان که زنان چند گروه هستند: یک گروه از آنها گنج و غنیمت محسوب می شود. این گروه زنانی هستند که شوهران خود را دوست دارند به آنها عشق می ورزند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۳۴/۱۰۳). در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام آمده است: «زن در روابط خود و شوهرش از سه خصلت بی نیاز نیست که یکی از آنها اظهار عشق به شوهر با دلربایی است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۳۷/۷۸).

۴-۶. پاکیزگی و آراستگی

بخش دیگری از توصیه های رفتاری اسلام مربوط به آراستگی افراد خانواده است. در متون اسلامی به نظافت و آرایش همسران به ویژه زن بسیار سفارش شده است؛ زیرا رعایت این امر علاوه بر اینکه در راستای میل طبیعی زن به زینت و خودآرایی است نقش مهمی در سلامت و امنیت خانواده و جامعه دارد. به همین دلیل در توصیه های دینی زنان در اولویت هستند و اسلام می خواهد تا حس خودآرایی و دلبری زنان در چارچوب خانواده و در محیط مناسب در خانه و نزد همسر استفاده شود. در سیره معصومین علیهم السلام دیده می شود که پاکیزگی و آراستگی برای مردان نیز اهمیت دارد. گروهی از مردم نزد امام باقر علیه السلام آمدند و دیدند که ایشان موی سر خود را رنگ کرده است. از امام باقر علیه السلام در این مورد سؤال کردند. امام علیه السلام فرمود: «من همسر را دوست دارم و برای همسر خود را آراسته می کنم» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۲۹۸/۴۶). رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «بئس العبد القاذوره؛ چه بد بنده ای است کسی که کثیف و زولیده است» (کلینی، بی تا، ۴۳۹/۶). در آموزه های اسلامی به آرایش و زینت ظاهری زنان بیشتر از مردان تأکید شده است. حضرت علی علیه السلام فرمود: «زن مسلمان باید خودش را برای شوهرش خوش بو کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۰۰/۱۰).

از امام صادق علیه السلام درباره استفاده از طلا برای زینت‌دادن سؤال شد و حضرت فرمود: «امام باقر علیه السلام فرزندان و همسر خود را با طلا و نقره آراسته می‌کرد، پس این مسئله اشکالی ندارد». (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۳۹/۶۶) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

به همسرت توصیه کن که بدون زینت نماز نخواند و اگر زیوری نیافت چرمی به گردن بیاویزد و نیز به او امر کن که رنگ دستش را با حنا تغییر دهد و این کار را ترک نکند تا شبیه مردان نشود. (مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۸۸/۸۳)

استفاده از طلا و جواهر نباید به گونه‌ای باشد که به اسراف و تجمل‌گرایی منتهی شود؛ زیرا براساس آیات قرآن اسراف حرام است. همچنین زینت باید در محدوده خانواده و در راه حلال استفاده شود. نکته دیگر اینکه آراستگی همیشه به استفاده از آرایش ظاهری و زیورات نیست بلکه اگر فردی حتی زیبایی ظاهری نداشته باشد، می‌تواند با هنرمندی و ظرافت‌های زنانه بر آراستگی و حسن خویش بیفزاید. روی گرداندن دربرخوردها نیز به روابط محبت‌آمیز آسیب می‌زند و قرآن از آن نهی می‌کند. خداوند متعال در آیه ۱۸ سوره لقمان می‌فرماید: «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ»؛ از مردم (به نخوت) رخ برمتاب و در زمین خرامان راه مرو که خدا خودپسند لافزن را دوست نمی‌دارد».

۷. نتیجه‌گیری

از آنچه گذشت روشن می‌شود که زن نقش و جایگاه اساسی و مهمی در ایجاد و بهبود روابط خانوادگی دارد. مفهوم خانواده در اسلام، مؤلفه‌های خانواده نمونه و موفق و نقش زن در خانواده به همراه چهار محور اساسی نقش مادری، همسری، خواهری و دختری از ابعاد شخصیتی زن است. ایجاد روابط مطلوب زناشویی، عشق‌ورزی به همسر، خوش‌رفتاری و خوش‌گفتاری، پاکیزگی و آراستگی از تدابیر زن در ایجاد آرامش و امنیت روانی به اعضای خانواده است. ویژگی آرامش‌بخشی زن نیازمند اخلاق و زیبایی‌های رفتاری اوست که اهمیت زیادی در ایجاد رابطه عاطفی میان زن و شوهر دارد و در حقیقت نوعی فراست و کاردانی در حسن سلوک با همسر و عاملی تعیین‌کننده در آیین همسرمداری است به‌طوری‌که می‌توان خوش‌رفتاری، خوش‌گفتاری، عشق‌ورزی را از مصادیق آن برشمرد.

فهرست منابع

۱. آراگایل، مایکل (۱۳۸۲). روان‌شناسی شادی. مترجم: گوهری، مسعود و دیگران. اصفهان: نشر جهاد دانشگاهی.
۲. حر عاملی، محمد حسن (۱۳۶۶). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۳. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰). زن و بازیابی هویت حقیقی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۴. صدوق، ابوجعفر محمدبن علی (۱۳۸۰). من لایحضره الفقیه. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۵. طباطبائی، سید محمدحسین (۱۳۶۳). المیزان فی تفسیر القرآن. مترجم: موسوی همدانی، سید محمد باقر. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
۶. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲). مکارم الاخلاق. قم: نشر رضی.
۷. علاسوند، فریبا (۱۳۹۰). زن در اسلام. قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
۸. کلینی رازی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (بی‌تا). الکافی. قم: دار الحدیث.
۹. کوئن، بروس (۱۳۸۷). مبانی جامعه‌شناسی. مترجم: توسلی، غلام‌عباس و فاضل، رضا. تهران: سمت.
۱۰. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۳). جهان رهاشده. مترجم: سعیدی، علی‌اصغر. تهران: نشر توسعه.
۱۱. مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الوفا.
۱۲. مظاهری، حسین (۱۳۹۱). اندیشه‌های ناب، سیمای زن در اسلام. اصفهان: مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (ع).
۱۳. مورن، ادگار (۱۳۸۲). هویت انسانی. مترجم: نیکپی، امیر. تهران: قصیده‌سرا.
۱۴. نیکوبرش، فرزانه (۱۳۸۱). هجرت کریمه. قم: فجر ولایت.
۱۵. همتی پیرعلی، فاطمه (۱۳۸۴). جایگاه زن در خانواده در ادیان جهان. نشریه بینات، سال دوازدهم، شماره ۴۸، صص ۲۰۸-۲۲۴.
۱۶. الهندی، علاء‌الدین (۱۴۱۳). کنز العمال. بیروت: مؤسسه الرساله.